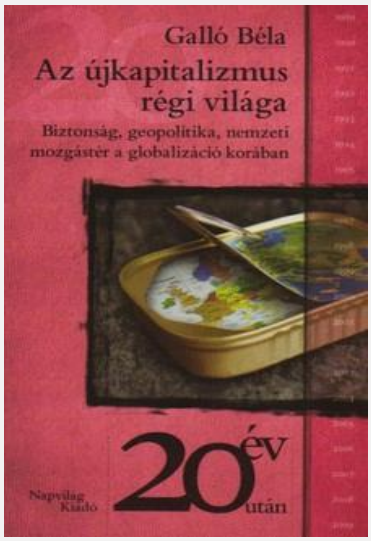
Szigeti Péter
Világrend és világrendszer
Galló Béla geopolitikai könyvéről

Galló Béla: Az újkapitalizmus régi világa. Biztonság, geopolitika és nemzetközi mozgástér a globalizáció korában

Tartalmas könyvet írt politológiai témájáról Galló Béla, amikor az újkapitalizmus régi világának biztonság- és geopolitikai viszonyairól, továbbá nemzeti külpolitikánk jellemző összetevőiről értekezett, az elmúlt húsz év perspektívájából. Tehát a globalizációs kor poszt-jaltai viszonyait tekinti át. Hazai perspektívából „az utolérni (a Nyugatot) és túlélni" (az emberi civilizációt veszélyeztető társadalmi praktikákat) közel sem könnyű feladatairól van szó, amikor is a rendszerváltás utáni magyar társadalom olyan körülmények közé került, amelyben egy új típusú világrendre volna szükség, amely azonban várat magára.

A szerző esszének tekinti tanulmányát, közelebbi műfaji meghatározás nélkül. Valóban, tudományos problémákat közérthető formában és egyéni irodalmi stílusban boncolgat. A szaktudományos terminológia és bizonyítottság ebben a műfajban lehet 'soft', ahogy Montaigne sem élt a XVI. században ‚hard' eszközökkel, (hogy ezt a számítástechnikából jövő fogalomhasználatot vetítsük vissza – éppen a szemléletesség kedvéért – a műfaj klasszikusára).

Az esszé műfaján belül nem új hipotézisek felvázolása teszi a munkát kísérletté, hanem sokkal inkább az, hogy értékes elemzésekkel áttekintő, összefoglaló tablót fest, ahol az útkeresésnek is helye van. Erre tesz – eredményes kísérletet.

A modern világ akut kríziseit diagnosztizálva a holisztikus szemlélet elkötelezettje, amit közel hoz a rendszerkritikai megközelítéshez. Előrebocsátva: világrend nélküli állapotban élünk politológusunk fő tézise szerint, mert nincsenek adekvát válaszok a globalizációs kor kihívásaira.

Itt mi arra vállalkozunk, hogy érzékeltessük a munka problémavilágát, kiemeljük a világállapot bemutatásának gallói jellemzését, és néhány kritikai észrevételt, vitapontot fogalmazzunk meg.

A globalizáció világa teremtette új viszonyok jellemzésében Galló nem osztja a nemzetközi kapcsolatok elméletének idealista – funkcionalista, neofunkcionalista, globalista – álláspontjait: azt, hogy a korlátlan önzés alapján terjeszkedő vállalatbirodalmak és a nemzetállami szabályozások alól kibújt pénzpiaci szereplők a nemzetállamokat háttérbe szorítva csökkentik a nemzetközi intézmények és politika hatalomelvűségét, érvényesítve a gazdaság kooperatív logikáját, minek nyomán a konfliktusok technicizálódnak és a ‚világ békés hálózatok finom szövedékévé szelídül' (32.). Semmineműhálózatosodás, lett légyen szó a nyilvános G 20-akról vagy a titkosan ülésező Bilderberg-csoportról, a nyugati világ valóságos globális uralkodó osztályának tömörüléséről, nem kapcsolja ki az államközi viszonyokat, azok mérvadó

szereplőit geopolitikai aspirációikkal (éspedig az USA, az EU, Kína, és a 2001 óta létező Sanghaji Csoport, és Oroszország kerül jellemzésre, bemutatva egyben a transzatlanti blokkon belül is létező, nálunk szívesen elhallgatott komoly feszültségeket /96–107.). Így az európai identitás hiányára vonatkozó, „A ki látott már európait?" Raymond Aron egykori fricskázását – amelyre még lehet válaszolni. Látott a mi József Attilánk, amikor a Thomas Mann üdvözlését zárta. („Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen./ Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen/ néz téged, mert örül, hogy lát ma itt/fehérek közt egy európait".) Módszertani válasz pedig, ahogy a gyümölcs csak a körtében, almában, szőlőben, dióban létezik, nem elkülönült nem formájában, azonképpen az európaiság hordozói is csak az európai népek lehetnek, spanyolként, hollandként, olaszként, németként, franciaként, magyarként. Feszültséget mutat a régi és új Európa iraki háborúhoz kapcsolódó amerikai distinkciója. Szívesen feledtetné az olajkészletek feletti ellenőrzés szuperhatalmi ambícióját az új Európa igénylése, vagy azt, hogy a német–orosz közeledés ellen a tengerentúlon szívesen keresnek szövetségeseket, lengyeleket vagy éppen magyarokat, vagy éppen a Vajdaság bombázása – mutatják a transzatlanti szövetség törésvonalait. Egyben az európai politikai egység magas fokú hiányát és a korlátozott cselekvőképességet.

A nagyobb egésztől annak belső összetevői felé haladó elemzések kitérnek az (majdnem) egyetlen talpon maradt nemzetállam, de egyben gyengülő szuperhatalom önképének jellemzésére. Majd nemzeti mozgásterünk feltérképezése következik.

A magyar külpolitika közelmúltját elemző fejezet nemcsak terjedelmileg a legnagyobb, hanem az egyik legérdekesebb tárgyalt téma. Kosáry Domokost idézve támasztja alá a holisztikus elemzés szükségességét, amikor a magyar történelmi tudat hibájaként konstatálja, hogy az országot valaminő külön szigetként fogja fel, lemondva ezzel az összeurópai és egyetemes történeti folyamatokba ágyazódó, a nagypolitikai tendenciákat figyelembe vevő elhelyezésről. Földrajzilag Európa közepén, történelmileg és geopolitikailag mindig a Kelet nyugati vagy a Nyugat keleti határvonalaként (limes-ország) léteztünk, a nemzetközi környezettől igen erős függésben. Az ilyen ütköző zónában a külpolitikai kiszámíthatóságnak pedig viselkedési standardé kell/kellene válnia. Az elmúlt húsz év konzervatív kormányai (1990–1994, 1998–2002) inkább az ország területi határain kívül élő kisebbségekre, és az általuk sajátosan értelmezett regionális politikára helyezték külpolitikájuk fő hangsúlyát, elvétve, hogy a térségben nem mi, hanem Lengyelország került a regionális középhatalom státusába. A magyar kisebbségeknek csak árt, ha a kis-antantot támasztják fel illuzórikus törekvések. A szocialista–liberális adminisztrációk a nyugati integrálódást priorizálták, helyesen kiszélesítették a környező országokkal az alapszerződéseket, miközben ügyetlenül átengedték ellenzéküknek a nemzeti érzelmek kisajátítását. Az egységes és nemzeti érdekeinket a világ folyamatai felől korszerűen értelmező *külpolitikai doktrína sajnos várat* magára – állítja a szerző.

Itt térhetünk ki a semlegesség kérdésére, melyet a tanulmány két mondattal intéz el. „Amikor 1991. június 19-én az utolsó szovjet alakulat is elhagyta az ország területét, a szuverenitását visszanyert állam előtt megnyílt az út a transzatlanti szervezetekbe integrálódásra. A pillanatnyilag előállt geopolitikai vákumban elvi lehetőségként felvetődött ugyan az ország semleges státusa, de a mértékadó pártok egyértelműen a transzatlanti elkötelezettségekben jelölték ki Magyarország Nyugat-

politikájának kívánatos lényegét." – írja (115.). Számunkra éppen a holisztikus módszer alkalmazásának elfogadása okán ez kissé elnagyolt jellemzés. A semlegesség hívó szava 1956-ban és 1989-ben egyaránt a *hamis tudat jelensége* volt. Mozgósított, miközben éppen a nagyobb egész, a nemzetközi kapcsolatok szempontjából hazánk ilyen geopolitikai státusra, tehát kivételes közvetítői funkcióra nem tehetett és nem is tett szert. Éppen mert nem a belső akaraton, hanem a külső, multilaterális elismertségből következő, illetőleg éppen be nem következett elismertségen múlhat a semlegesség. Persze, a győztes politikai osztály számára éppen nem a népi követelések, hanem a hatalmát stabilizáló konformitás az irányadó.

Azt gondoljuk, a könyv az *Eszmélet* olvasóinak érdeklődését azzal különösen kiválthatja, hogy legfontosabb tárgyi problémájának, a világállapotnak a bemutatása során foglalkozik a világrend és a világrendszer kategóriák jelentésével. A *világrendszer* a komplex világtársadalom egészére vonatkozó, ab ovo történelemfilozófiai absztrakciós szintű fogalom, míg a *világrend* olyan geopolitikai fogalom, amely egy meghatározott erőviszony-szerkezetet és olyan intézményrendszert fejez ki, amely előbbit megtestesíti. A rend mindig viszonylagos és időleges, nagyhatalmi érdekek és érdekegyeztetés eredője, mert nem zárja ki a (részleges) anarchiát sem. Erőviszony-szerkezetből és intézményrendszerből áll a világrend, amely követi a hatalmi egyensúly geopolitikai elvét, az *ad conservandum equilibrium*-ot. A nemzetközi intézményrendszer mindig a hatalmi egyensúlyban bekövetkezett módosulások, döntő mértékben a háborúk hatására változik meg. Ezért „a világrend többnyire mindig a háború előtti béke intézménye" (57–58.).

Ehhez a definiálás igényével azt tehetjük hozzá, hogy a világpiac mértékviszonyainak következtében *homogenizálódó* modern tőkés világgazdaság és a világtársadalom –szociálisan, kulturálisan, vallásilag és politikailag megszüntethetetlen – *heterogenitásának* kölcsönhatásos mozgásformája a *világrendszer*, melyet kölcsönös, de aszimmetrikus függés és hierarchikus viszonyok jellemeznek. Azt tehát, hogy a világgazdaságban lévő immanens munkamegosztásnak van egy társadalomstruktúrája, amelyre más tagozódások rétegződnek, nem feledhetjük. Gazdaság és társadalom egyaránt a nagyobb egész, a rendszer, a világrendszer összetevői. A világrendszer-kutató iskola (I. Wallerstein, G. Arrighi, P. Taylor stb.) álláspontjáról a *világrendszer* éppen ezért nem vagy legalább is nem elsősorban történelemfilozófiai, hanem *társadalomelméleti* kategória, amely ott találkozik a *világrend geopolitikai* terminusával, ahol a világrendszer mozgása magyarázatot ad egy időszak világrendjének kialakulására. Különösen akkor jogosult a világrend és a világrendszer megkülönböztetése, ha a kapcsolatot is látjuk közöttük. Ezt világítja meg a Taylor bevezette „csúcshegemónia" fogalom. Mi tehát a hegemónia[1] és mi a csúcshegemónia különbsége? *Hegemón hatalom* mindig az, amely a tőkefelhalmozás területén elért sikereit odáig tudja fokozni, hogy *termelési előnyeit* – melyek valamilyen csúcstechnológiából következő világpiaci quasi monopolium helyzetből adódnak, s extraprofitot eredményeznek – *kereskedelmi* előnyökké[2], ezeket pedig jelentős

[1] Eltekintve ehelyütt ‚az intellektuális és morális fölény' tartománytól, a Gramsci-féle legitimációs összetevő taglalásától, melyet bemutattuk ezt a *Világrendszernézőben* c. könyvünkben (Napvilág, Budapest, 2005, 75–86.)

[2] A szabad kereskedelemben az egyenértékcsere mellett létező (esetleges) komparatív előnyök sem feledtethetik az egyenlőtlen csere tényeit és mechanizmusát.

nemzetközi *pénzügyi központtá* tudja fejleszteni. Ez eddig Wallerstein. A hegemón hatalom pedig *akkor és azért tud csúcshegemóniára szert tenni, amikor egy jelentős háború utáni rendezésben valaminő geopolitikai, stratégiai ügyességet tanúsít*. Kijelölve az újjáépítés útjait, módjait, megszervezi-elrendezi-kikényszeríti majd pedig nemzetközi szervezetekkel, intézményekkel oltalmazza az új hatalmi egyensúly létrejöttét és reprodukálódását. Diplomáciai ügyesség is kell tehát a saját céljait szolgáló világrend létrehozásához, melyben önös érdekeit egyben a rendszer egyetemes érdekeiként jeleníti meg. Éppen ez történt a második világháború után győztes atlanti hatalmakon belül, a brit igényeket lenyomó trumann-i stratégiával (pl.: Marshall-terv és hidegháborús fordulat). És éppen ez történt a balkáni háborúk nyomán, ahol a föderatív Jugoszlávia feldarabolásában a német megerősödéstől tartó Egyesült Államok nem vállat kezdeményező szerepet, de ha egyszer már a folyamat beindult, akkor Oroszország balkáni befolyásával szemben és a saját javára cselekedett Koszovó kérdésében. Ahogy Galló esszéisztikusan fogalmazza, ami a balkáni konfliktusokban kezdetben „Európa órájának" látszott, az „Amerika órája" lett. A Balkán potenciális instabilitása pedig ügyesen kijátszható kártya maradt egy estlegesen túl erőssé váló EU-val szemben.

Itt térhetünk most már rá az *aktuális világrend-nélküli állapot* finomszerkezetének bemutatására, a könyv egyik legfontosabb és helyeselhető mondandójára. A „már nem … még nem állapot" két világrend közötti helyzetet fejez ki, egy hosszúra nyúló interregnumot. Mi okozza ezt? Válságdimenziók egybecsúszása – így Galló. A modernitás civilizációjának halmazati válságjelei az ökológiai, demográfiai, élelmezési, energetikai és egyéb biztonsági problémák, s főleg pedig az, hogy nem keletkezett planetáris felelősséget viselő, merészen innovatív tartalmú politikai szervezettség. Valaminő globális irányítási szisztéma, de nem feltétlenül globális kormányzás[3], amely szembenézne ezekkel a kihívásokkal és felváltaná a nyers erőszak érvényesítésének gyakorlatát. A jaltai kétpólusú világrend már húsz éve nem áll fenn, elmúltak a világ pacifikálásának azon módszerei, melyeket H. Marcuse olyan mérvadóan írt le *Az egydimenziós ember*-ben (1965), de az USA gyengülő szupremáciája ellenére még sem multipoláris a világrend. „A hatalmi egyensúly szférájában bekövetkezett világtörténelmileg példátlanul aszimmetrikus katonai szituáció ellenére patthelyzet van. Az egyedüli szuperhatalomként funkcionáló Egyesült Államok ahhoz már nem elég erős, illetve a világ problémái túlontúl nagyok, hogy saját érdekeinek megfelelően egypólusú világrendet hozzon létre". A globalizációs átrendeződések (Kína, India és a putyini reorganizált Oroszország ereje,) és némi kiegyenlítődések, sőt tudatos törekvések (Sanghaji Csoport) ellenére a *Rest of the World* megosztott. Nem akar összefogni az amerikai hegemónia ellen, sőt, a globális problémákban nem is nélkülözhetik az együttműködést vele. A nemzetközi rend-

[3] Itt reagálni kényszerülünk kollégánk azon felvetésére, mely szerint a ‚globalizáció szuperstruktúráját' politológiai értelemben, némileg tévesen, önálló alanynak tekintjük (Szalai Erzsébettel közösen). Bár a szuperstruktúra ténye politikai realitás Galló szerint is, azonban nincs mögötte semmilyen *közös identitás* és *legitim közhatalom,* ezért nem írható le az önálló alanyiság politológiai kritériumaival (lásd bírálatát az 50–51. 53. oldalakon). Magam sem állítottam, hogy utóbbi két tulajdonsággal rendelkezne a szuperstruktúra, ellenkezőleg, és alanyként sem tételeztem – ez kritikusom átfogalmazása. Ellenvetései félrecsúsztak, amit saját szövegem bizonyít. Lásd Szigeti 2005, 130., illetőleg e kötetben a „Szuperstruktúra" kategóriát.

szer jelentős szervezetei identitásválsággal küzdenek (NATO) vagy reformokra szorulnának (ENSZ BT), miközben a nemzetközi jog keretei fellazultak (például a nemzetközi konfliktusok békés rendezésének alapelve aligha egyeztethető össze a preventív háború amerikai, majd orosz külpolitikai doktrínájával). Röviden: egyfelől az USA a jaltai romok ura, másfelől a nemzetközi intézményrendszer innovációja várat magára, és maradt a világhatalmi asszimetria, egyenlőtlenségeivel és függési viszonyaival, következésképpen komoly bizonytalanságaival és kockázataival (58–59).

Örvendetes, hogy Galló könyve befejezésekor nem feledkezik meg arról, hogy az emberi civilizáció egészét veszélyeztető kockázatok kiküszöbölésének lehetséges útjaként vesse fel *a demokratikus szocializmus alternatíváját*. Igaza van, az a baloldal, amelyik nem mer szocializmusról beszélni, az reménytelen helyzetbe küzdi le magát. (Itthon 99,9 %-ig ez a helyzet). Ehhez komoly szerzőket, Mészáros Istvánt, Michael Löwyt tud segítségül hívni. Ezért is szomorú, hogy a tőkefelhalmozásra és hatalmi érdekérvényesítésre épülő, ámde instabil világunk igencsak távol áll ettől az alternatívától.

(Első közlés: *Eszmélet,* 87. [2010. ősz]162–167.)

Galló Béla: ***Az újkapitalizmus régi világa. Biztonság, geopolitika és nemzetközi mozgástér a globalizáció korában.***
Napvilág, 2010. 176 oldal. ISBN 9639697751